

Eggy jeles Magyar Írónak maradványi.

V. A' Műveltség, Emberség és Emberiség nevekrül.

Csak igaz az, Kedves Barátom! hogy mihelyt mink a' szóformálásokban szép nyelvünknek nemzetiségeitül, és így nemzeti reguláitül is eltávozzunk, ezen újlag költött barbarizmusoknak értelmeire nézve is az idegenségeknek ingoványjaiban, 's a' külső nyelveknek a' miénknek járásátül messzecsapó, és ugyanazért nekünk méltán tekervényeseknek tetfző, és valóban tévefztő úttayainn útat kell vesztenünk, sőt a' bizonytalanságnak, a' határozatlan ideáknak, 's a' fél értelmű kifejezéseknek homályos mocsáraiba végtére le is kell süllyednünk.

Ki meri az *emberiséget* helyesen formáltt Magyar szónak tartani, melly Öseleinknél nem ok nélkül volt ösmeretlen, a' nélkül, hogy nállok az idea, melly a' Német *Menschlichkeit* névhez függefztetik, ösmeretlen volt volna?

Ne felejtjük el, hogy az *i* formativa eredetikepen csak olyan adjectivumokat szül, mellyek *helyt* és *üdöt* jelentenek; és hogy

még az ilyen adjectivumokból sem lehet, nyelvünk' nemzeti járásának sérelme nélkül, mindenkor substantivumokat formálni a' ság, ség képző által, melly többnyire állapotot tesz. A' többi adjectivumoknak formálására vannak nekünk több képzőink, úgymint s (mint *hangos, fényes*); *ékony ékeny* (mint *hajlékony, esékeny*), *ú és ü* (mint *négy lábú, kék szemű*); *tlan, tlen, talan, telen, atlan, etlen*, (mint *mezőtlen, kénytelen, járatlan*); minek kellett tehát Íróinknak minduntalan csak az *i* betűhöz folyamodni, sokszor még olyankor is, mikor az adjectivumokat substantivumokkal természetesebben kimondhattuk, mint *aranyláncz, fakanál, emberfzeretet* ezen új lelemények helyett: *aranyi láncz, fáí kanál, emberi fzeretet* a' Deák szerint, mellyet némellyek szinte oly balúl majmoznak, mint mások a' Németet majmozni szokták. Minek nekünk a' *pásztori-ság, papiság, úriság, királyiság, atyaiság, isteniség, gyermekiség* 's a' t. a' szokott *pásztorság, papság, uraság, királyság, atyaság, istenség, gyermekség* helyett?

A' ki napkeleti nyelvünknek járását figyelmetesen nyomozza, nyilván tapasztalhattya, hogy némelly tulajdonságai a' Deákéval, némellyek pedig a' Németével egyeznek meg: de látni fogja egyszersmind azt is, hogy sem

a' Deák, sem a' Német ráhára nem hagyja magát egészen vonni.

A' *humanitas* a' Görögnél ἀνθρωπότης, φιλανθρωπία, ἐπιεικεία; a' *humanus* φιλάνθρωπος, φιλανθρωπικός, ἐπιεικής. Ugyanazon *humanitas* a' Deáknál annyit is tesz, mint *Menschheit*, annyit is mint *Menschlichkeit*, némelly Németeknél; mert e' kettő között különbséget még az okosabb Németek sem mernek tenni. A' Francziánál *humanité*, és *la nature humaine*; szorosán csak *Menschheit* és *menschliche Art*, azaz *emberség*, *embertermészet* (nem *emberi*) *emberhez illő állapot*.

Ezen fő értelemből önként következnek a' *humanitas* névnek egyéb értelmei. 1) A' mieinkhez való szeretet. — 2) Az egészségre való gondviselés: *Fac, quod humanitatis tuae est, ut nullam aliam rem cures, quam ut valeas.* — 3) Az öröm és fájdalom iránt való érzékenység. *Sensum humanitatis amittimus*, Cicero. *Quid in otio tam humanitatis proprium, quam facetus sermo?* — 4) Barátságos társalkodás, böcsmutatás, minden embernek böcsülése. — 5) Könyörületesség embertársunkhoz. — 6) *Humanitatis studia*: a' tudományok és szép mesterségek, mellyek által az emberhez illő tulajdonságokra feljutunk. 7) *Emberfzeretet*. 8) Nyájaskodás, tréfa. *Socratis lepor et humanitas*. Cicero.

Azt, hogy a' *humanitas* annyit tenne, mint *genus hominum* (emberi nemzet, vagy helyesebben de nem járatosabban *embernem*) a' jobb Deák Auctorokban nem talállyuk. Ezt nálunk is az *emberség* tulajdonképen soha sem jelentheti.

Az *Emberségről* ennél tovább nem értekezhetek, minekelőtte a' *Műveltség* nevet meg nem rostálom, mellynél gorombább kifejezést a' Magyar a' *Culturának* jelentésére, ammint e' szót most vesszük, nem választhatott. A' Deákban a' *Cultura* csak a' földművelést tette, és így a' magosabb kultúrát csak mellzérül sem érintette meg. A' Németek tehát a' baromállapotból való emelkedésnek legalsó garádicsától (a' földműveléstől) kölcsönözték e' nevet, és csak a' *höhere Kultur* adjectivummal különböztették meg eggy keveset. —

A' földművelésenn kívül a' *Cultura* tesz még a' Deáknál annyit is, mint 1) Tisztelet, böcsület. *Metuo culturam potentis amici*, azaz: nem jó nagy urakkal cseresnyét enni (társalkodni, barátkozni). 2) Némellykor imádás, főbb tisztelet, 3) Fenyíték, nevelés. *Culturae patientem aurem commodare*: neveltetni hagyni magát; a' nevelést, fenyítéket elfogadni. — 4) A' *Cultura* végtére művelt földeket is tesz némellykor. *Culturae vertuntur in silvas*. Lactantius.

A' *művelés* a' Magyarban csak a' földet illeti, mint a' Deákban; az emberről dísztelen ideákra vezeti eszünköt; a' lélekről pedig tellyességgel illetlen és alacsony kifejezés. A' *műveltség*nél valamivel régiebb nevek az *erkölcsösödés*, és a' *csinosodás*; de ezek sem felelnek meg ama' felséges ideának, melly az én vélekedésem szerint a' *Culturában* fekszik.

A' gyermeket, mihelyt születik, csak annyiból lehet *embernek* mondani, mivel tanítékony lélekből és nevelékeny testből áll. Az emberhez illő tulajdonságok nélkül, és így az *emberség* nélkül is tellyességgel szűkölködik. A' nevelés, a' tanítás, egybekapcsolva saját tapasztalásaival teszik lassankint *emberségesnek* és így *valóságos embernek* is. A' nevelés a' szívet illeti, a' tanítás az ész. A' cultura tehát nem egyéb, hanem a' *szívnek nemesítése* és az *észnek felvilágosítása*. Hibázhatoké vallyon, ha azt állítom, hogy a' cultura magyarul *emberedésnek*, és *active emberítésnek* legigazabban neveztetik. Lehetne *emberségesedésnek* és *emberségesítésnek* is mondani; de az előbbeni név már ezen ideát is magában foglallya: mert a' ki igazán *emberedik*, az egyfzersmind *emberségesedik* is. A' cultura az *emberedést* magos garádicsra viheti, kivált a' tudományokban; de a' *szívnek nemesedésére* nézve csak a' Relígyió emelheti ama' felséges bércre, hol az ember-

ség az Istenség' *képének*, *hasonlatosságának* nem méltatlanul neveztetik. Illy tökéletes emberség volt Krisztusban, mellyhez naponkint közelíteni kötelességünk, de egészen feljutni ezen életben, számtalan gyarlóságink miatt, lehetetlen.

Ezek szerint, kedves Barátom! én azt javaslom, hogy a' *cultúrát*, mikor az emberül van a' szó, nevezzük *emberedésnek*, legálább in moralibus disciplinis. Illik e' név még az alsó culturára is, melly a' földművelésből, baromnevelésből, és kézimesterségből áll: mert a' ki ezeket űzi, az már az emberedésnek alsó garádicsánn állani méltán mondatik, vagy ha talán az *emberedés* nem tetszik, tartsuk meg inkább, mint a' többi Európai nemzetek a' *cultúrának* deák nevét.

Javaslom tovább, hogy a' *Menschheit* és *Menschlichkeit* egymástól ok nélkül elválasztott ideáknak ne ügyekezünk kétféle nevet adni, a' mi, valamint a' Deákban, úgy minállunk is haszontalan szószaporítás nélkül meg sem történhetne. Az *emberség* névnek régen bevett, régen szokott, és régen szembevetendő értelmei ezek:

1) Humanitas, Menschheit. Ennek csak explicatiója a' következő értelem.

2) Summa proprietatum ad naturam hominis pertinentium. Die Sammlung aller Eigenschaften, welche zu der Natur des Men-

schen gehören; a' mit némelly Németek a' Menschlichkeit által akarnak kifejezni, jöllehet a' Menschheit névvel még helyesebben kifejezhetnék. E' tulajdonságokat érti a' Magyar, mikor azt mondgya, hogy valaki az *emberségből kivetkezett*, és így *embertelené* lett.

3) Affabilitas, honoris contestatio erga quemvis hominem. Freundlichkeit, Leutseligkeit, Ehrerbietung gegen alle Menschen, mellytől jól meg kell különböztetni az úgy nevezett *udvariságot*, Höflichkeit, comitas, morum suavitas, aut elegantia, aulicis propria: mert ez csak pufzta és üres szavakból és complementumokból áll, a' nélkül hogy benne a' szívnek része legyen.

4) Probitas, integritas, Rechtschaffenheit, *Emberséges embernek ösmerem.*

VI. A' Modestiának Magyar nevééről.

Mind azért, mivel e' Magyar névnek ki-nyomozása és meghatározása barátságos bizodalommal rám bízott, mind pedig azért, hogy példáját adgyam ama' nem kis fáradsággal és nem könnyű elmélkedéssel járó munkának, melly a' *süheres* egyszersmind, és első tekintettel még a' tanulatlan előtt is *értelmes* Magyar mesterzavaknak megválasztására és meghatározására kívántatik: előterjesztem itt ama' nyomozásoknak úttyát módgyát, mellyekkel